

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת לך לך, תשס"ד
מספר 521מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

לרעיון בחירת ארץ ישראל

הפרשה פותחת בציווי לאברהם: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך" (יב:א). יש כאן העדפה ברורה של מקום אחד לעומת מקום אחר, העדפה שתשפיע גם על עתידו של אברהם, כי שם, בארץ החדשה, הוא יעשה לגוי גדול. מהו גורם ההעדפה, והאם ייתכן שמקום אחד עדיף מבחינה מהותית על מקום אחר, או שמא מדובר רק בעדיפות שהיא תוצאה מגורמים סביבתיים שונים?

חכמי ימי הביניים האמינו שבמרכז הארץ, רחוק משני הקצוות, יש אזור אקלימי שהוא בעל מזג מאוזן מכל הבחינות; אורך היום והלילה, חום וקור, לחות ויובש וכו'. אזור זה, שאין בו מעברים קיצוניים, הוא האזור האידאלי לחיות בו ולהתפרנס בו. כיוון שמדובר באזור, ולא בארץ מיוחדת, חל אפיון זה על כלל הארצות שבו. ור' משה אלשיך בפירושו לבראשית (יב:א-ד) מעלה את שאלת העדיפות של ארץ אחת על אחרת:

ארבעה המה נפלאו ממני דרך יתרונם בדבר הלזה. א. האדם עצמו. ב. הארץ הלזו. ג. עולם הגלגלים. ד. עולם הרוחני אשר עליו. והוא כי על הראשון הוא האדם כי על עצמו יאמר מה תתן ומה תוסיף ארץ ישראל בי, והלא כאיכותי בחוץ לארץ איכותי בארץ אם טוב ואם רע. ועל השנית היא עצם הארץ הלא יאמר הנה הארץ וחוץ לארץ ממזרח שמש עד מבואו גוף אחד הוא כי סדנא דארעא חד הוא ומה בין חלק זה לחלק זולתו. ועל השלישית יאמר מה בין חלק הגלגל אשר לעומת חוץ לארץ לחלק אשר נגד הארץ ואשר הוברי השמים ישפטו בחוצה לארץ למה יגרע ממנו בארץ, ומה כי הגלגל סובב סובב הולך סביב אל כל עצם הארץ הטהורה והטמאה. ועל הרביעית, מה בין חלק אשר לעומת חוץ לארץ לאשר הוא לעומת הארץ אחר שכל העולם העליון נורא הוא.

שאלתו של אלשיך היא בעצם שאלה על מהות החומר. כיצד יכולה להשתנות מהות החומר במעבר ממקום למקום. ייתכן שינוי בצורתו של החומר אך לא במהותו, ולכן לא יכול להיות שינוי מהותי באותו אדם החי בארצות שונות. כמו כן, אין השפעה מיוחדת מבחינת הטבע של ארץ ישראל על יושביה, לעומת ארצות אחרות באותו אזור. עמדה זו נוגדת את דעת ריה"ל למשל, שטען שיש הבדל בין ההשפעה של ארץ ישראל על יושביה בתחום הרוחני, לבין זו שבארצות אחרות, כשם שיש הבדל בין מקום עשיר במים ובאדמה טובה המצמיחה פרות, למקום צחיח שאינו מצמיח כלום.

תשובתו של אלשיך מבוססת גם על הקבלה, ודרכה נוכל להבחין בתפישה המעגלית. בדברי תשובתו קשורים יחד עם ישראל כעם הנבחר שאברהם הוא מייצגו, עם ארץ ישראל כארץ הבחירה. ארץ ישראל שוכנת מול הארץ העליונה, השמימית, הנשלטת ישירות ע"י הא-ל, ואילו ארצות העמים נשלטות על-ידי הכוכבים. ישנו צינור שבאמצעותו יורד השפע מן הארץ העליונה אל ארץ ישראל. מרכזו של צינור זה הוא בית המקדש, ומכאן מתפשט השפע לכל העולם. צינור השפע או קרן השפע מכוון כלפי מטה כאלומת אור הפוגעת במרכז, היא ארץ ישראל, ומקרינה גם לצדדים - לארצות העמים. כל הקרוב לארץ ישראל זוכה ליהנות מן האור ומהשפע יותר ממי שמרוחק ממנה.

ר' משה קורדובירו, בפירושו לזוהר (אור יקר לפרשת לך לך), מתאר את אברהם כאצטגנין המחשב את תנועותיו ומהלכיו על פי האסטרולוגיה. על השימוש שעשה אברהם באסטרולוגיה אומר קורדובירו:

וישוב היה (אברהם) ומסתכל ע"י משקל האצטרולב עד היכן מגיע כל חלק וחלק מהארץ ברקיע, והיה מחלק הרקיע לחלקים בחלקי (אולי צ"ל כחלקי) הארץ. וז"ש ואסתכל בהו ואחקל בטיקלא לדעת כל ארץ וישוב בכמה מדרגות היה עומד (זוהר ע"פ אור יקר, כרך ד' עמ' קכז).

כאסטרוולוג ראה אברהם את מעלתה של ארץ ישראל לעומת שאר הארצות על פי מעלת הכוכבים והמזלות המשפיעים על כל אחת ואחת מן הארצות. בדבריו מעביר רמ"ק את לשון האסטרוולוגים ללשון המדרש, ואינו מתייחס לכוכבים אלא לשרים המנהיגים את הכוכבים הללו. אברהם ראה את מעלת ארץ ישראל לא רק כאסטרוולוג, אלא גם כפילוסוף וגאוגרף הבקי בתורת האקלימיים, ויכול היה לחלק את הארץ לאקלימיים שונים ולצייר את הארצות השייכות לכל אקלים ואקלים. את החלוקה הגאוגרפית הזאת התאים אברהם לחלוקה האסטרוולוגית השמימית שערך קודם לכן.

כי היה (אברהם) כאן רואה מעלת האיקלימיים אלו על אלו כאותם השרים הממונים על הכוכבים והמזלות והיה בא דרך גדולתם זה על זה עד הגיעו לחרן ודרך הילוכו כשהגיע לחרן והתחיל לבדוק במעלת א"י וראה תקיפו דעמיקין דלא יכיל למיקם, הנה מיד ויבואו עד חרן וישבו שם. והענין כי א"י נקודה אמצעית, וכן מלכות בקדושה נקודה אמצעית, וסביבותיה ארצות מתפשטות אלו מאלו וכן למעלה שרים אלו למעלה מאלו ואין ספק שחרן שהיא קרובה לארץ שר שלה למעלה משר של שנער שרחוקה ממנה ולכך היה שוקל ובא ורואה זה למעלה מזה וכוונתו לבוא אל א"י שהיא גבוה מכל הארצות ושר שלה גבוה מכל השרים בחשבו שיוכל להשיג המקום והשר (אור יקר, עמ' קכח).

את הרעיון שאברהם בחן את הדברים על פי האסטרוולוגיה מביא כבר אברבנאל בפירושו לבראשית (דף קצב) ואומר:

שידע אברהם באיצטגנינותו שאור כשדים וחרן ושאר הארצות כלם היו מהנהגת המשרתים ושרי מעלה ושארן כנען לא היתה מממשלת שר ולא כוכב עליה כי היתה מיוחדת להשגחת השם.

בחירתו של אברהם את ארץ ישראל על פי חישוביו שלו תאמה את בחירת ה' את הארץ. המדרש (תנחומא קדושים י) לפסוק "ישבי על טבור הארץ" (יחז' לח: יב) אומר:

כשם שהטבור הזה נתון באמצע האיש כך ארץ ישראל טבורה של עולם שנאמר 'ישבי על טבור הארץ'. ארץ ישראל יושבת באמצעיתו של עולם, וירושלים באמצע ארץ ישראל, ובית המקדש באמצע ירושלים, וההיכל באמצע בית המקדש, והארון באמצע ההיכל, והאבן שתיה לפני ההיכל, שממנה הושתת העולם.

ורמ"ק אומר בעקבותיו:

נקודה דאמציעתא, היא חלק יישוב א"י שהיא טבור העולם. ...מתמן אשתיל כל עלמא, מפני שראה שהיא היתה נקודת המרכז לכל העולם ובה היה כלל הכל ידע שבה היה יסוד הכל וכלל כל הנמצא בכל חלקי הישוב נמצא בא"י.

לאחר שהסביר רמ"ק שיציאתו של אברהם ללכת לכנען הייתה תוצאה של התבוננותו והשגתו את מעלת ארץ ישראל, נשאלת השאלה מדוע אפוא התיישב בחרן? ותשובתו של רמ"ק:

כי היה כאן רואה (אברהם) מעלת האיקלימיים אלו על אלו כאותם השרים הממונים על הכוכבים והמזלות והיה בא דרך גדולתם זה על זה עד הגיעו לחרן. ודרך הילוכו כשהגיע לחרן והתחיל לבדוק במעלת ארץ ישראל וראה תקיפו דעמיקין דלא יכיל למיקם ביה, מיד 'ויבאו עד חרן וישבו שם' (יא: לא).

בגלל הפער העמוק שבין מקום המוצא ובין ארץ היעד, היה צריך אברהם למקום ממוצע כדי להתרגל לרמה הרוחנית הגבוהה של ארץ ישראל. חרן, הנמצאת בין אור כשדים לארץ ישראל, שימשה כמקום כזה, לחניית בניינים ולהתרוממות רוחנית, כדי שיוכל להיכנס לארץ ישראל.

פרופ' שאול רגב

החוג המשולב למדעי היהדות